

DOI: 10.31648/an.5225

POLSKIE EKWIWALENTY FUNKCJONALNE
LEKSEMÓW *BRODINO* I *MOZZARELLA*
Z WŁOSKICH KRONIK PIŁKARSKICH

POLISH FUNCTIONAL EQUIVALENTS
OF *BRODINO* AND *MOZZARELLA* FOUND
IN ITALIAN FOOTBALL CHRONICLES

Anna Godzich

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4513-4232>

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz

University in Poznań

e-mail: annas@amu.edu.pl

Keywords: lexical field of foodstuff, sports language, new food-related phraseology, phraseotranslation, phraseodidactics

Abstract: This paper discusses the presence of food-related phraseology in Italian football language and Italian football chronicles and its Polish functional equivalents. The study demonstrates the significance of the relation between contrastive linguistics and applied phraseology as *brodino* and *mozzarella* have more than one functional equivalent in Polish. *Brodino* can be translated as *strzał tylko do statystyk, zbyt lekki strzał, zbyt lekki strzał w sam środek bramki* and *mozzarella* as *niesatysfakcjonujący remis, niedosyt, ciężkostrawny podział punktów, zwycięstwo potrzebne z uwagi na trudną sytuację w tabeli, trzy cenne punkty*. As the author indicates, the presence of food-related phraseological units in Italian football terminology proves that culture-related aspects are crucial to master the target language. Hence, the role of such terminology in translation of specialist and journalistic texts and the role of phraseological competences in the process of foreign language teaching should be highly important in educational processes.

Blisko trzy dekady temu Piotr Drzymała [1993, 3] zauważył że „Leksykografia frazeologiczna dwujęzyczna nie ma w naszym kraju bogatych tradycji”. W tym samym roku ukazał się jednak *Wybór idiomów włoskich* pod redakcją

Piotra Salwy i Małgorzaty Szleszyńskiej, a sam Piotr Drzymała jeszcze w 1989 roku opublikował opracowanie *Fraseologia italiana. Piccola scelta delle espressioni e dei sintagmi verbali per studenti. Frazeologia włoska. Mały wybór zwrotów i syntagm czasownikowych dla studentów*. Nowe tysiąclecie przyniosło kolejne prace z zakresu polsko-włoskiej leksykografii frazeologicznej: *Langenscheidt. 1000 idiomów włoskich* autorstwa Manuela Zardo [2002] oraz *Idiomy polsko-włoskie. Fraseologia idiomatica polacco-italiana* Anny Mazanek i Janiny Wójtowicz [2004], a także *Principi teorici della compilazione del dizionario fraseologico italiano-polacco* Aleksandry Pronińskiej [2005] i słownik frazeologiczny Moniki Sułkowskiej [2005] pt. *Od stóp do głów, czyli o częściach ciała i jego atrybutach. Polsko-francusko-hiszpańsko-włoski słownik wyrażań*.

Z perspektywy osób uczących się języka obcego frazeologia kontrastywna wydaje się jednym z kluczowych zagadnień. Prace, które stanowiłyby kompleksowe opracowania frazeologiczne z perspektywy trudności i potrzeb osób uczących się języka włoskiego, ze względu na szczególną przydatność dla polskojęzycznego użytkownika, a także przy wyborze materiału leksykalnego, w których liczone by się z frekwencją użycia i przede wszystkim z aktualnością frazeologizmów, są nieliczne. Mam tutaj na myśli opracowania takie jak np. pozycja Sylwii Skuzy [2010] *Kobieta: matka, córka, panna, żona, teściowa, synowa i wdowa w przysłowiaach polskich i włoskich* czy też Moniki Sułkowskiej, Lucyny Marcol-Cacoń i Agnieszki Pastuchy-Blin [2019] *Frazeologia somatyczna w ćwiczeniach. T. 3: Język włoski*. Jednakże publikacji tego typu jest zbyt mało. W monografii Skuzy obok przysłów omówiono także frazeologizmy i utarte połączenia wyrazowe, jak np. *wyrodna matka / madre snaturata* czy też *przybrana matka, matka adopcyjna / madre adottiva*. W podręczniku badaczek z Uniwersytetu Śląskiego natomiast wartość dodaną stanowi tematyczny podział frazeologizmów zgodnie z komponentem odnoszącym się do danej części ciała: *anca / fianco* (biodro/bok), *barba* (broda), *bocca* (usta, buzia), *capo / testa* (głowa), *gamba* (noga), *gomito* (łokieć) itd. oraz zestawy ćwiczeń wraz z kluczem.

W nurt takiej refleksji wpisuje się ten artykuł, aczkolwiek, wzięwszy pod uwagę oczywiste ograniczenia formalne związane z niniejszym szkicem, zawęzę pole analizy do dwóch wybranych frazeologizmów z pola leksykalnego JEDZENIE, funkcjonujących we włoskich kronikach piłkarskich, tj. *brodino* i *mozzarella*. Decyzja ta podyktowana była przede wszystkim różnorodnością możliwych translatów w zależności od kontekstu. Z tego powodu ważne jest, by szukanie ekwiwalentów w języku docelowym odbywało się na poziomie tekstu, nie zaś zdania. Żywię jednocześnie nadzieję, że pomimo pewnych ograniczeń wybór taki uświadomi czytelnikom wagę czynnika kulturowego w glottodydaktyce, bogactwa językowego współczesnej włoszczyzny oraz zróżnicowania omawianych frazeologizmów, a nade wszystko kontekstów ich występowania i sposobów tłumaczenia. Materiał badawczy do niniejszych rozważań stanowiło dwanaście artykułów – sprawozdań pomocowych, które ukazały się

na łamach internetowego wydania najpoczytniejszego włoskiego dziennika *La Gazzetta dello Sport* – www.gazzetta.it. W wersji elektronicznej ma on ogólnodostępne archiwum, w którego wyszukiwarce wpisałam kolejno słowa *brodino* i *mozzarella*. Do analizy wybrałam dwanaście artykułów z okresu 14 października 2013 – 20 maja 2019 roku. Językiem wyjściowym analizy jest zatem język włoski, docelowym zaś polszczyzna. W mojej opinii zebrane materiały mogą z powodzeniem znaleźć zastosowanie we frazeodydaktyce podczas zajęć z przekładu prasowego lub w badaniach z zakresu lingwistyki stosowanej i studiów porównawczych włosko-polskich. Mogą one być wykorzystane w dydaktyce frazeologicznej jako materiały autentyczne, za pomocą których rozwijane są produktywne kompetencje frazeologiczne. Żyjemy w czasach, jak pisze Sułkowska [2017a, 342] „zorientowanych na skuteczne tłumaczenie i przyswajanie języków obcych”, stąd też moim zdaniem wynika silna potrzeba badań nad nowszą warstwą słownictwa, nad odtwarzalnymi strukturami polileksykalnymi, w szczególności z powodu braku aktualizacji w słownikach dwujęzycznych czy też nierejestrowania takich jednostek leksykalnych w słownikach, a nade wszystko z powodu kształcenia młodych adeptów sztuki tłumaczenia oraz dydaktyki języków obcych. Postępująca globalizacja, łatwość przemieszczania się, migracje, rozwój mediów – wszystkie te czynniki sprawiają, że potrzeba tłumaczenia staje się niezwykle istotna dla sprawnego funkcjonowania w dzisiejszym społeczeństwie, środowisku zawodowym bądź towarzyskim.

Jak słusznie zauważają Gabriela Dziamska-Lenart i Piotr Fliciński [2016, 12] „Uchwycenie pojawienia się nowej frazeologicznej jednostki leksykalnej wymaga (...) sporej wprawy”. Poddawany analizie materiał językowy bywa ulotny, należy także stale obserwować uzus [Dziamska-Lenart, Fliciński 2016, 12]. Żywię przekonanie, że jest to jednak praca, która przynosi niemalą satysfakcję z uwagi na interesujące wyniki, które daje analiza właściwości semantycznych i składniowych takich jednostek oraz przyjrzenie się im z perspektywy kontrastywnej. Językoznawcy podkreślają, że w przypadku neofrazeologizmu najważniejszym zadaniem wydaje się potwierdzenie jego nieokazjonalności, nie zaś pochodzenie czy motywacja [Dziamska-Lenart, Fliciński 2016, 12].

Zgodnie ze słowami Dziamskiej-Lenart i Flicińskiego [2016, 12] o zidiomatyzowaniu się związku wyrazowego mówimy, gdy charakteryzuje go:
– powtarzalność w tekstach we względnie stabilnym kształcie i znaczeniu,
– oderwanie się bądź też nie od pierwotnego, pierwszego kontekstu.

Można rozważać również inne kryterium, tj. okres funkcjonowania frazeologizmu w danym języku [por. np. Dziamska-Lenart, Fliciński 2016]. Wydaje się ono jednak dość trudne do zdefiniowania ze względu na szeroki zakres sformułowania „funkcjonowanie”: chodzi o rejestrację w źródłach drukowanych czy może aprobatę społeczną i funkcjonowanie w języku mówionym?

Wyodrębnione z materiału badawczego jednostki leksykalne spełniają wszystkie wyżej wymienione kryteria: dla jednostek leksykalnych, które są przedmiotem niniejszej analizy odnotowano liczne okurencje [zob. Godzich 2020], frazeologizmy te mają stabilny kształt i znaczenie.

Z punktu widzenia dydaktyki translacji związki frazeologiczne szeroko rozumiane, w tym tzw. *zestawienia terminologiczne* właściwe dla różnych dyscyplin nauki lub techniki stanowią nie lada wyzwanie, jednak nie zawsze w dydaktyce akademickiej zajmują należne im miejsce. Być może dzieje się tak dlatego, że problemy z tłumaczeniem frazeologizmów są już niemal przysłowiowe, więc nauczyciele akademicy preferują wybór innych aktywności dla studentów, podczas gdy – jak słusznie odnotowuje Sułkowska [2017a, 342; 2018, 301] – międzyjęzykowy przekład związków frazeologicznych wciąż nastrocza tłumaczom wielu trudności. Fakt ten wiąże się m.in. z budową wyżej wspomnianych struktur, procesem ich kostnienia, stopniem skostnienia czy też brakiem rejestracji nowszych związków frazeologicznych przez słowniki (np. *Wielki słownik włosko-polski / Grande dizionario italiano-polacco* [2001, 2002, 2006, 2010], *Podręczny słownik włosko-polski / Dizionario pratico italiano-polacco* [2001] lub *Lo Zingarelli Minore. Vocabolario della lingua italiana* [2001]). Warto zatem już od poziomu średnio zaawansowanego skupiać się na przekładzie tych elementów, ponieważ nie jest to zagadnienie proste i jednoznaczne. Pomimo to sądzę, że jest ono raczej pomijane lub traktowane po macoszemu na zajęciach z PNJ na poziomie akademickim.

Jak dowodzą obserwacje wielu językoznawców [por. m.in. Dziamska-Lenart, Fliciński 2016; Sułkowska 2017b; Szerszunowicz 2009, 2010, 2017] procesy frazeologizacji są stale obecne zarówno w polszczyźnie, jak i we współczesnej włoszczyźnie. Jest to związane m.in. z dynamicznym rozwojem leksyki różnych dziedzin i dyscyplin. Międzyjęzykowa ekwiwalencja nowszych frazeologizmów stanowi więc interesujące pole do badań kontrastywnych. A zatem kształcenie i doskonalenie przyszłych tłumaczy oraz przyszłych nauczycieli języków obcych w zakresie związków frazeologicznych to zadania, które winny zajmować istotne miejsce w dydaktyce języków obcych na poziomie akademickim. Sytuacja wydaje się poprawiać. Mam tu na myśli przede wszystkim fakt, że ostatnimi laty w sukurs dydaktykom frazeologii stosowanej i adeptom sztuki tłumaczenia przyszły leksykony, np. polszczyzny ogólnej. I tak w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego (USJP)* [2003] zostały odnotowane liczne jednostki reprezentujące język mediów masowych, pochodzące z języka publicystycznego czy sportowego [Nowowiejski 2014, 113]. Do wyrazów i związków wyrazowych zarejestrowanych w USJP z kwalifikatorem publicystyczno-sportowe należą m.in. *tabela publ. sport.* ‘zestawienie liczby punktów zdobytych przez zawodników lub drużyny po kolejnych etapach rozgrywek’ [Nowowiejski 2014, 119], *transfer publ. sport.* ‘przejście zawodnika z jednego klubu do innego, wiążące się z przekazaniem przez nowy klub określonej kwoty zawodnikowi i klubowi, z którego odchodzi’ [Nowowiejski op. cit., 120]. Nie tylko frazeologizmy

sensu stricto, lecz także liczne *produkty językowe*, czyli nieutrwalone społecznie połączenia wyrazowe, które powstają doraźnie, określane też mianem *związków luźnych*, zostały odnotowane w *Wielkim słowniku frazeologicznym języka polskiego* [2003]. Związki te opatrzone kwalifikatorem sportowy lub podwójnym kwalifikatorem sportowy dziennikarski. Jest to istotne o tyle, że zarejestrowano frazeologizmy dziennikarskie, pośród których znajdziemy dla przykładu następujące jednostki polileksykalne: *ostre strzelanie*: 1) *sport*. ‘częste strzały w kierunku bramki przeciwnika’, 2) *wojsk*. ‘strzelanie nabojami zawierającymi pocisk’ [Nowowiejski 2014, 120]; *pozycja strzelecka*: 1) *sport. dzien*. ‘takie ustawienie zawodnika na boisku, które umożliwia kopnięcie piłki w stronę bramki przeciwnika’, 2) *sport*. ‘poprawne ustawienie, ułożenie ciała, które umożliwia oddanie strzału’, 3) *wojsk*. ‘miejsce, z którego można lub powinno się strzelać’; *zagrzewać do boju*: 1) *sport. dzien*. ‘dopingować’, 2) *wojsk*. ‘zachęcać’ i *dochodzić do strzału*: 1) *sport*. ‘zaczynać znajdować się w sytuacji, w której można strzelić piłką do bramki’, 2) *łow*. ‘zbliżać się do zwierzyny na odległość strzału’ [Nowowiejski 2014, 120-121]. Jak widzimy na podstawie powyższych przykładów, odnotowano utarte połączenia o strukturze przymiotnik + rzeczownik, rzeczownik + przymiotnik, czasownik + przyimek + rzeczownik.

Z uwagi na różnice kulturowe, społeczne, ale i te natury pragmatycznej oraz systemowej (odmienność i specyfika gramatyczno-składniowa danego języka) zagadnienie przekładu jednostek frazeologicznych stanowi spore wyzwanie dla tłumacza. Język bowiem, będący narzędziem komunikacji międzyludzkiej, jak słusznie zauważa Ryszard Tokarski [1993, 335], „kumuluje w sobie i utrwała doświadczenia społeczne”, u podstawy których leżą różnorodne relacje pomiędzy ludźmi, a otaczającą ich rzeczywistością. „Owo utrwalone przez język doświadczenie społeczne sprawia, że poprzez język człowiek może nie tylko doraźnie orzekać o formach istnienia tejże rzeczywistości, ale może ją także wartościować”. Co więcej, „znaczeniowa strona języka jest nośnikiem niejednokrotnie ukrytych, danych nie wprost, społecznie utrwalonych sposobów kategoryzowania i oceny rzeczywistości” [Tokarski 1993, 335]. To wartościowanie, ocena rzeczywistości jest również przedmiotem niniejszej analizy, ponieważ wyżej wymienione zjawiska w stopniu szczególnym odnoszą się do leksyki danego systemu językowego (w tym do leksyki sfrazeologizowanej), ponieważ „słownictwo danego języka utrwała pewien rodzaj widzenia rzeczywistości” [Tokarski 1993, 335]. Stąd też za cele niniejszej refleksji przyjął następujące zagadnienia:

- a) próba ukazania jak funkcjonują wybrane frazeologizmy z zakresu pola leksykalnego JEDZENIE we współczesnej włoszczyźnie na przykładzie języka prasy sportowej,
- b) przedstawienie ich ekwiwalentów funkcjonalnych w języku polskim,
- c) wskazanie na zakorzenie kulturowe analizowanych leksemów oraz problemy, które może ze sobą nieść ich tłumaczenie.

We współczesnej włoszczyźnie piłkarskiej wykorzystywanie leksemów, zwrotów i wyrażeń z pola leksykalnego JEDZENIE jest zjawiskiem dość powszechnym. Termin *pole leksykalne* rozumiem tutaj za Władysławem Miodunką [1980, 54] jako „zbiór wyrazów zawierających w swych znaczeniach elementy (semy) wspólne i dzięki temu wchodzących w różnego typu relacje” i Gianem Luigim Beccarią [2004, 126] „zbiór jednostek leksykalnych połączonych między sobą relacjami syntagmatycznymi i paradygmatycznymi (...)”.

A zatem znajdziemy we włoskich kronikach piłkarskich następujące jednostki leksykalne: *biscotto* [dosł. ciasteczko, herbatnik, *sport. dzien.* ‘ustawiony wynik/mecz’], *brodino* [dosł. chudy rosół, *sport. dzien.* 1) ‘nikogo niesatysfakcjonujący remis’, ‘niedosyt’, ‘ciężkostrawny) podział punktów’, 2) ‘gol na pocieszenie’, ‘gol honorowy’, 3) ‘zwycięstwo potrzebne z uwagi na trudną sytuację w tabeli’, ‘trzy cenne punkty’], *calcio champagne* [dosł. piłka nożna – szampan, *sport. dzien.* ‘szampański futbol’, określenie używane, by opisać zachwycającą, radosną grę np. reprezentacji Brazylii lub klubu piłkarskiego F.C. Barcelona – grę, która sprawia radość zawodnikom i daje radość kibicom] i *calcio spezzatino* [dosł. piłka nożna – gulasz, *sport. dzien.* ‘rozgrywanie meczów jednej kolejki rozgrywek w dużej rozpiętości terminowej, tj. od piątku do wtorku, z uwagi na plany transmisyjne właścicieli praw mediowych’. Widzimy tutaj wyraźne odwołanie do faktu, że mięso w gulaszu jest pokrojone na małe kawałki i w ten sposób konceptualizowane są poszatkiwane, bo rozłożone w czasie, mecze danej kolejki rozgrywek], *cioccolato* [dosł. czekoladka, *sport. dzien.* ‘idealne dogranie piłki, pozwalające innemu zawodnikowi na oddanie strzału, który kończy się zdobyciem gola’], *mozzarella* [dosł. (ser) mozzarella, *sport. dzien.* 1) ‘strzał tylko do statystyk’, ‘strzał, który nie może zrobić krzywdy bramkarzowi’, 2) (także o rzucie karnym) ‘zbyt lekki strzał w sam środek bramki’], *torta* [dosł. tort, *sport. dzien.* ‘ustawiony wynik’, syn. *biscotto*] czy też zapożyczenie z języka hiszpańskiego *merengue* [dosł. beza. We włoskich kronikach piłkarskich to metonimiczne określenie drużyny Realu Madryt, nawiązujące do barw klubowych Królewskich: *difesa merengue* – obrona „Bez”/Królewskich, *pubblico merengue* – kibice „Bez”/Królewskich].

Należy zauważyć jeszcze, że dla Włochów, dla kibiców piłkarskich mecz to prawdziwa uczta. We włoskiej i w polskiej sferze dziennikarstwa sportowego i dyskusji publicznej o piłce nożnej to m.in. właśnie za pomocą tropów związanych z polem leksykalnym JEDZENIE są konceptualizowane sportowe spotkania. Zastosowanie takiego zabiegu pozwala na pewne uwznioślenie wydarzenia piłkarskiego oraz współuczestnictwo – nie zwykliśmy spożywać posiłków w samotności, co więcej, wspólne biesiadowanie, gościnność stanowią element tak włoskiej, jak i polskiej kultury oraz mentalności.

Sama metafora jest środkiem chętnie wykorzystywanym w dziennikarstwie sportowym. Poświęcono jej kilka szkiców oraz część monografii [por. m.in. Lewandowski 2009, 2010/11, 2012, 2013; Szemberska 2009, 2012a,

2014b; Taborek 2012]¹. Metafora jedzenia w meczowych sprawozdaniach nie doczekała jednak opracowań. Owszem, wspomina o niej Marcin Lewandowski [2012, 85], jednak autor podkreśla, że metafora MECZ PIŁKARSKI TO UCZTA (DLA KIBICÓW – A.G.) (A SOCCER MATCH IS FOOD) nie należy do najpowszechniejszych ani w polskiej, ani w angielskiej kronice piłkarskiej. Językoznawca wymienia następujące przykłady wyekscerpowane z poddanego przez niego analizie materiału badawczego:

- (1) „The return matches in the Champions League Round of Sixteen on Tuesday night were a veritable feast for the eyes”.
- (2) „After the hosts begin the tournament in the afternoon, the 2006 finalists provide the dessert, meeting the dangerous Celeste”.
- (3) „W RPA zespół dowodzony przez Sneijdera targnął się na sukces, prezentując futbol ciężkostrawny”.
- (4) „Druga połowa była najsmakowitszym daniem, jakie Barcelona zafundowała swoim kibicom w ciągu ostatnich lat”.

Autor odnotował cztery metafory i dziewięć okurencji w korpusie anglojęzycznym, w polskojęzycznym zaś sześć metafor, odpowiadającym ośmiu okurencjom. Są to leksemy i zestawienia takie jak *appetizer* (przystawka), *dessert* (deser), *feast for the eyes* (uczta dla oczu), *futbol ciężkostrawny*, *najsmakowitsze danie*, gdyż mecz piłkarski jest konceptualizowany jako posiłek, który mają skosztować kibice. We włoskich kronikach piłkarskich dość często wykorzystuje się nie tylko leksemy pochodzące z pola leksykalnego JEDZENIE (*biscotto*, *brodino*, *champagne*, *cioccolato*, *merengue*, *mozzarella*), lecz także metaforę konceptualną MECZ PIŁKARSKI TO JEDZENIE (FOOTBALL MATCH IS EATING). W takie obrazowanie wpisują się m.in. innymi następujące sformułowania: *cucchiaio* (dosł. łyżka – ‘lob’), *mangiarsi un gol* (dosł. zjeść sobie gola – ‘zmarnować stuprocentową okazję na gola’ / ‘do zdobycia gola’), *giocatore mangiapalloni* (dosł. zawodnik zjadający podania – ‘zawodnik wielokrotnie tracący posiadanie piłki na skutek nieprzyjęcia podania od kolegi z drużyny’), *presidente mangiaallenatori / mangiaallenatori* (dosł. ‘prezes klubu – zjadacz trenerów’. Określa się tak prezesa drużyny, który często zwalnia szkoleniowców swojego klubu), *scorpacciata di gol* (dosł. golowe obżarstwo – ‘grad goli, które padły w danym meczu’).

W piłkarskiej polszczyźnie również znajdziemy podobne użycia: *dostać ciacho* – ‘otrzymać perfekcyjne podanie, które otwiera drogę do bramki’, *miód – malina / malinka*, *majonez*, *miodzik*, *ciasteczko* – ‘idealne dogranie piłki’, *drops* – ‘półwolej, strzał lub podanie wykonywane tuż po odbiciu się piłki od podłoża, niemalże w tej samej chwili’, *rogal* – ‘strzał na bramkę bezpośrednio z rzutu różnego’, *soda* – ‘piłkarz, który gwiazdorzy, podczas gdy jego forma

¹ Niepoślednim zjawiskiem są także metafory piłkarskie w języku polityki czy publicystyki. Por. np. Szemberska [2014].

pozostawia wiele do życzenia². Jak możemy zaobserwować na powyższych przykładach, kulinarne sformułowania nie dotyczą jedynie sytuacji na boisku piłkarskim (*ciacho*, *malinka*, *miodzik*) czy sposobów zagrywania piłki (*drops*, *rogał*), ale również zachowań piłkarzy poza boiskiem (*soda*). Jednakże trzeba zaznaczyć, że w piłkarskiej polszczyźnie należą one do żargonu tej dyscypliny sportowej i rzadziej przenikają do pomeczowych sprawozdań (stało się tak np. ze sformułowaniami *okienko* i *światło bramki*). Prawdopodobnie zjawisko to wiąże się z wyraźniejszą tendencją do wprowadzania elementów oralności, potoczności do włoskich kronik piłkarskich. Jest to jednak odrębne zagadnienie, zasługujące na szersze omówienie w osobnym artykule. Obecność poddanych analizie leksemów we włoskich kronikach piłkarskich dowodzi, że sformułowania i utarte połączenia wyrazowe z żargonu piłkarzy przeniknęły do języka komentatorów i publicystów sportowych.

Celem zilustrowania teoretycznych rozważań, stanowiących ramy artykułu, przeanalizujemy przykłady wyekscerpowane ze zgromadzonego materiału. Pierwszym relewantnym dla niniejszej analizy leksemem jest *brodino* (deminutywum, dosł. ‘rosołek’, ‘chudy rosół’). Poniżej znajdują się przykłady ilustrujące jego występowanie w piłkarskiej włoszczyźnie oraz polskie ekwiwalenty funkcjonalne:

- (5) „Wynik remisowy natomiast **byłby niesatysfakcjonujący** (dosł. byłby tylko chudym rosołem) dla (trenera) Pioliego i dla Lazio” / „La parità nel risultato, invece, **sarebbe solo un brodino**, per Pioli e per la Lazio”³.
- (6) „To punkt, który dla drużyn Avellino i Pescary oznacza **niedosyt** (dosł. ma wyraźny posmak chudego rosołu), ponieważ przesuwają się do góry w tabeli, ale nie rozwiązują problemów z ostatnich tygodni” / „Un punto che **sa tanto di brodino** per Avellino e Pescara che muovono la classifica non risolvendo però i problemi delle ultime settimane”⁴.
- (7) „Remis to sprawiedliwa nagroda dla drużyny Odda, choć marzyła ona o wspaniałym meczu. Dla Giampaola i jego podopiecznych to natomiast **ciężkostrawny podział punktów**” (dosł. ciężkostrawny chudy rosół) / „Il pareggio è il giusto premio per la formazione di Oddo, che pure aveva sognato la grande impresa. Risulta, invece, **un brodino indigesto** per Giampaolo e i suoi ragazzi”⁵.
- (8) „Dzięki temu zwycięstwu drużyna Neila ucieka także Sunderlandowi, który uzyskał kolejny już **niesatysfakcjonujący remis** (dosł. enty chudy rosół) w meczu bez wielkich emocji z West Bromwich (0:0, to czwarty remis z rzędu)” / „Con questa vittoria la squadra di Neil allontana anche il Sunderland, che

² Wszystkie przykłady wraz z definicjami podaję za: Rosłoń [2011, odpowiednio 43-44, 44, 71, 203-204].

³ <https://www.gazzetta.it/Calcio/Serie-A/Lazio/02-04-2016/lazio-pioli-vincere-derby-rendere-stagione-meno-amara-15081908871.shtml> [Dostęp 20 XI 2019].

⁴ <https://www.gazzetta.it/Calcio/Serie-B/18-03-2018/serie-b-avellino-pescara-2-2-2501022815787.shtml> [Dostęp 20 XI 2019].

⁵ <https://www.gazzetta.it/Calcio/15-10-2016/pescara-sampdoria-1-1-campagnaro-viviano-insuperabile-170448797225.shtml> [Dostęp 20 XI 2019].

- ottiene l'ennesimo "**brodino**" contro il West Bromwich, al termine di una gara senza sussulti (0-0, quarto pari consecutivo)"⁶.
- (9) „(...) Wczoraj Mauro zdobył swojego pierwszego gola, wchodząc z ławki rezerwowych, ale to tylko **gol na pocieszenie**" (dosł. ale to chudy rosół, który nie rozgrzewa). I to nie wyłącznie dlatego, że rzut karny na 4:1 posłużył jedynie, by uczynić mniej dotkliwym brak zwycięstwa" (Inter przegrywa z Napoli 4:1; A.G.) / „(...) Ieri Mauro ha realizzato il suo primo gol da subentrato ma è un brodino che non scalda. E non solo perché il rigore del 4-1 è servito giusto a rendere meno pesante il passivo"⁷.
- (10) „Drużyna przyjezdna nie reaguje, Atalanta zatem uzyskuje **zwycięstwo**, którego w lidze brakowało od miesiąca i 2 dni (25 października, 3:0 z Verona). Bez pucharowego szaleństwa, ale **potrzebne z uwagi na trudną sytuację w tabeli**" (dosł. uzdrawiający dla tabeli chudy rosół) / „La reazione degli ospiti è inesistente, l'Atalanta porta a casa una vittoria in campionato che mancava da un mese e due giorni (25 ottobre, 3-0 al Verona). Senza la sbornia di coppa, ma con **un brodino salutare per la classifica**"⁸.
- (11) „Zwycięstwo z Genoa nie uspokoiło nastrojów wśród kibiców żółto-czerwonych, którzy zarówno na portalach społecznościowych, jak i dziś rano w radiu wyrazili swoje niezadowolenie (...). «Widziałem rzeczy – powiedział w 'Radio Radio' były zawodnik Romy, Pruzzo – których nie uświadczysz nawet na prowincjonalnych boiskach. **Liczą się jednak tylko te trzy cenne punkty** (dosł. biorę sobie tylko te trzy punkty, które są niezłym chudym rosołem). Najgorszy na boisku? Olsen" / „La vittoria sul Genoa non ha placato gli animi della tifoseria giallorossa che tra social e radio questa mattina si è fatta sentire (...). «Ho visto cose – dice l'ex romanista Pruzzo a 'Radio Radio' – che non si vedono neanche nei campi di periferia. **Mi prendo solo questi tre punti, che sono un buon brodino**. Il peggiore? Olsen"⁹.

Jak możemy stwierdzić, prześledziwszy powyższą egzemplifikację, włoski leksem *brodino* ma w zależności od kontekstu kilka odpowiedników funkcjonalnych w języku polskim. Są to: *niesatysfakcjonujący remis*, *niedosyt*, *ciężkostrawny podział punktów*, ale także *zwycięstwo potrzebne z uwagi na trudną sytuację w tabeli* oraz *trzy cenne punkty*. Co ważne, wśród tych ekwiwalentów funkcjonalnych znajdziemy również wyrażenie *gol na pocieszenie*¹⁰.

⁶ <https://www.gazzetta.it/Calcio/Premier-League/02-04-2016/premier-pato-esordisce-chelsea-se-gna-aston-villa-ko-15081328462.shtml> [Dostęp 20 XI 2019].

⁷ <https://www.gazzetta.it/Calcio/Serie-A/Inter/20-05-2019/inter-attacco-flop-icardi-lautaro-si-sono-persi-3301773269427.shtml> [Dostęp 20 XI 2019].

⁸ <https://www.gazzetta.it/Calcio/Serie-A/Atalanta/27-11-2017/atalanta-benevento-1-0-decide-cristante-ripresa-230935120484.shtml> [Dostęp 20 XI 2019].

⁹ <https://www.gazzetta.it/Calcio/Serie-A/Roma/17-12-2018/roma-tifosi-rabbia-delusione-ma-quali-sorteggi-ci-eliminerebbe-anche-benevento-3101327764448.shtml> [Dostęp 20 XI 2019].

¹⁰ W języku polskim synonimem wyrażenia *gol na pocieszenie* (ang. *consolation goal / consolation*) jest *honorowy gol / gol honorowy*, jednak w kontekście analizowanego fragmentu w języku włoskim nie sprawdziłby się on ze względu na różnice kulturowe. W kontekście włoskim bowiem piłkarze są zasmuceni, przygnębieni brakiem zwycięstwa, widać to bardzo dobrze w budowie analizowanej sceny. Ponadto piłka nożna w tym kraju, z uwagi na czynniki historyczno-społeczne i wynikające z nich różnice kulturowe oraz najczęstsze zbitki wyrazowe nie wiąże się z konotacjami Bóg, honor, ojczyzna. W związku z powyższym dla najlepszego oddania włoskiego kontekstu zdecydowałam się na użycie sformułowania *gol na pocieszenie*.

Analiza wykazała zatem znaczną rozpiętość znaczeń w języku polskim: od synonimów frazeologicznych takich jak *niesatysfakcjonujący remis / niedosyt / ciężkostrawny podział punktów*, poprzez *gol na pocieszenie*, do cennego zwycięstwa – *zwycięstwo potrzebne z uwagi na trudną sytuację w tabeli, trzy cenne punkty*. Z perspektywy frazeodydaktyki i frazeotranslacji ta gradacja wydaje się niezwykle interesująca.

Ponadto na przykładzie funkcjonowania leksemu *brodino* we włoskich kronikach piłkarskich obserwujemy wagę doświadczenia w konceptualizowaniu językowym: chudy rosół nie jest w stanie przywrócić zdrowia choremu => remis-chudy rosół to rezultat, który nie wzmacnia drużyny, nie wpływa pozytywnie na nastroje w zespole, niczego dobrego nie wnosi do jego trudnej sytuacji w tabeli: „chora” drużyna, która nie wygrywa i nie zdobywa punktów, strzela jedynie *gola na pocieszenie*, który nie przesądza o wygranej. Ciekawe i nieoczywiste jest tutaj konceptualizowanie za pomocą leksemu *brodino* cennego zwycięstwa, trzech cennych punktów. Takie ujmowanie doświadczenia znajduje wyjaśnienie w szerszej perspektywie: drużyna pomimo wygranej zagrała słabo, co nie daje wielkich nadziei na przyszłość i utrzymanie się w lidze. Jak słusznie zauważa Tomasz Krzeszowski [1988, 15] „Doświadczanie wraz z percepcją zmysłową odgrywają ogromną rolę w językoznawstwie kognitywnym jako podstawa semantyki, centralnego parametru języka”.

Wśród wyekscerpowanych z materiału badawczego jednostek leksykalnych znajduje się także *mozzarella*. *Mozzarella* to zapożyczenie wewnętrzne, gdyż słowo pochodzi z dialektu neapolitańskiego (ser ten wytwarza się w regionie Kampanii, którego stolicą jest Neapol) i oznacza „niesezonowany ser z mleka bawolic lub krowiego, mający formę okrągłą lub formę warkocza”¹¹. Definicja w słowniku Treccani zawiera także znaczenie przenośne, tj. „osoba słaba, bez charakteru, bezwolna, bierna”¹². Cennych informacji dostarcza też fakt, że *mozzarella* należy do serów miękkich oraz używa się jej do pizzy, na której nie ma konsystencji stałej, a ciągnącą się. Można wysunąć przypuszczenie, że to na podstawie wyżej wymienionych danych (*mozzarella* = niesezonowany, miękki ser + *mozzarella* = ciągnący się, niemający stałej konsystencji ser na pizzy + *mozzarella* = przen. osoba słaba, bez charakteru) leksem *mozzarella* w piłkarskiej włoszczyźnie zyskał nowe znaczenie, którego polskim odpowiednikiem adekwatnym pod względem leksykalnym jest *strzał tylko do statystyk, zbyt lekki strzał, zbyt lekki strzał w sam środek bramki*, przy czym dwa ostatnie wyrażenia mogą odnosić się również do rzutu karnego. Z powodu różnorodnych możliwości tłumaczenia tego frazeologizmu w zależności od kontekstu prześledźmy poniższe przykłady:

¹¹ https://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/M/mozzarella.shtml [Dostęp 20 XI 2019].

¹² <http://www.treccani.it/vocabolario/mozzarella/> [Dostęp 20 XI 2019].

- (12) „Zawodnik Torino¹³ podaje do Mané, który zagrywa w bok do Gueye: jego uderzenie to jednak, używając żargonu technicznego, **strzał tylko do statystyk** (dosł. mozzarella), ale znajdujący się na linii strzału Cionek kieruje piłkę do bramki, zaskakując Szczęsnego” / „Dal granata palla a Mané che la apre per Gueye: il tiro è, per usare un gergo tecnico, una **”mozzarella”**, ma Cionek è sulla traiettoria e la devia in porta, spiazzando Szczesny”¹⁴.
- (13) „W Dosze za sprawą tego **lekkiego strzału w sam środek bramki, który miał być rzutem karnym** (dosł. przez tę mozzarellę, która miała wygląd rzutu karnego) o mało nie pozbawił się radości z podniesienia pierwszego trofeum w karierze” / „Con quella **mozzarella travestita da rigore** a Doha ha rischiato di rovinarsi la gioia di alzare il primo trofeo della carriera”¹⁵.
- (14) „Nie lepiej poszło Grazianowi Pellému, jednemu z najlepszych zawodników meczu, który **strzałem tylko do statystyk z prawej nogi** pomylił się o więcej niż kilka centymetrów” (dosł. jego mozzarella z prawej nogi wyszła o sporo centymetrów) / „Non meglio è andata a Graziano Pellé, tra i migliori nei 120’. La sua **mozzarella di destro** è uscita e nemmeno di poco”¹⁶.
- (15) „Wszyscy zadają sobie pytanie, dlaczego nie strzelał Gomez, zważywszy na **bardzo lekki strzał Chilijczyka w sam środek bramki**” (dosł. mozzarelle) / „Ci si chiede perché non abbia calciato Gomez, vista **la mozzarella del cileno**”¹⁷.
- (16) „Ale napastnik Palermo **oddaje bardzo lekki strzał wprost w ręce Coosemansa**” (dosł. wyciąga z pieca mozzarellę wprost w ręce Coosemansa) / „Ma il centravanti del Palermo **sfora una mozzarella tra le braccia di Coosemans**”¹⁸.

Na podstawie powyższych przykładów można stwierdzić, że odpowiedniki omawianego włoskiego frazeologizmu *mozzarella* w języku docelowym to ekwiwalenty funkcjonalne. Ponadto analiza wykazała, że obecność metafory kulinarnej w języku piłki nożnej z jednej strony służy barwnemu oddaniu

¹³ W polskich serwisach sportowych barwy klubowe drużyny Torino Football Club, tj. *granata* oddawane są jako *bordowi* (<https://pl-pl.soccerwiki.org/squad.php?clubid=128>) [Dostęp 6 V 2020], *burgundowi* (<https://www.seriea.pl/klub/torino-fc-397.html>) [Dostęp 6 V 2020]. Można znaleźć także przymiotnik *kasztanowaci* (https://pl.wikipedia.org/wiki/Torino_FC) [Dostęp 6 V 2020]. Kolory te jednak pojawiają się jedynie w opisach – prezentacji drużyny z Turynu, natomiast w polskojęzycznych sprawozdaniach pomeczowych i artykułach prasowych o zespole tym mówi się jedynie jako *Torino lub Toro*, najprawdopodobniej z uwagi na trudne do oddania w sposób jednoznaczny w języku polskim barwy klubowe. Metonimiczne określenia takie jak *bordowi* czy *burgundowi* nie mają zatem w polskich kronikach piłkarskich skonsolidowanej tradycji, jak w przypadku bardziej popularnych wśród polskich kibiców drużyn z Włoch (*bianconeri* – o Juventusie Turyn, *rossoneri* o Milanie), nie odzwierciedlają one bowiem uzusu, dlatego też w analizowanym fragmencie zdecydowałam się zastąpić je nazwą klubu. Skądinąd historycznie pierwszymi barwami turyńskiego klubu były żółto-czarne pionowe pasy.

¹⁴ <https://www.gazzetta.it/Calcio/Mondiali/19-06-2018/polonia-senegal-milik-koulibaly-niang-zielinski-lewandowski-cionek-szczesny-2701060021112.shtml> [Dostęp 20 XI 2019].

¹⁵ <https://www.gazzetta.it/Calcio/Serie-A/Juventus/23-01-2017/juventus-milan-5-che-non-sono-fallire-180537383139.shtml> [Dostęp 20 XI 2019].

¹⁶ <https://www.gazzetta.it/Calcio/europei/2016/italia/02-07-2016/euro-2016-italia-germania-zaza-pelle-che-rigori-imbarazzanti-160204557947.shtml> [Dostęp 20 XI 2019].

¹⁷ <https://www.gazzetta.it/Calcio/Serie-A/Fiorentina/16-03-2014/fiorentina-chievo-3-1-gol-cuadrado-matri-paloschi-gomez-viola-sorpassano-inter-80249747094.shtml> [Dostęp 20 XI 2019].

¹⁸ <https://www.gazzetta.it/Nazionale/14-10-2013/qualificazioni-euro-2015-under-21-vince-1-0-belgio-decide-battocchio-avvio-201361306494.shtml> [Dostęp 20 XI 2019].

wydarzeń na boisku, z drugiej zaś stanowi twardy orzech do zgryzienia dla tłumacza z uwagi na wielość interpretacji omówionych frazeologizmów.

Warto być świadomym, że jednym z kluczy do dobrego zrozumienia włoskiej kultury, mentalności, spojrzenia na świat jest także znajomość sformułowań piłkarskich, które w języku polskim należą do leksyki specjalistycznej, ale we włoszczyźnie nierzadko funkcjonują na poziomie języka ogólnego, niespecjalistycznego. Przykładem tego zjawiska może być frazeologizm *vita da mediano* [por. Sosnowski 2012, 58] (dosł. życie w stylu defensywnego pomocnika, życie defensywnego pomocnika; *mediano* to w tym kontekście *cichy bohater*, autor własnego sukcesu, który wystarał się o niego i natrudził). Wszystkie konotacje, które niesie to sformułowanie, są dla Włocha jasne: to życie osoby, której codziennością jest także trud, czasem też bycie niedocenionym pomimo włożonego w coś wysiłku i zaangażowania. Leksykony włosko-polskie nie są tutaj pomocne, gdyż nie odnotowują tego frazeologizmu.

Omówione w niniejszym artykule jednostki leksykalne to tzw. *słowa kluczowe* w rozumieniu Anny Wierzbickiej [2016]. Jak zauważa językoznawczyni, „Istnieje ścisła zależność pomiędzy życiem społeczeństwa a słownictwem języka, jakim to społeczeństwo mówi” [Wierzbicka 2016, 16]. Autorka podaje tutaj przykłady pochodzące z pola leksykalnego JEDZENIE: *bigos*, *barszcz*, *powidła*. Odpowiedników tych leksemów próżno szukać w innych językach, podobnie rzecz ma się z angielskim słowem *marmalade*, oznaczającym konfiturę z pomarańczy lub innych cytrusów.

Warto zatem zwrócić uwagę studentów na ten swoisty kulinarny *savoir-vivre* w obcowaniu z Włochami. Należy opowiedzieć im o niepowtarzalności kultury języka docelowego, uświadomić w tym zakresie młodych adeptów sztuki tłumaczenia, wyjaśniając, że niekiedy pytanie: „Której drużynie kibicujesz?” [*Di che squadra sei?* – dosł. Z której jesteś drużyny?] czy też wspólne skomentowanie ostatniego meczu Ligi Mistrzów otwiera w życiu zawodowym i tego typu kontaktach wiele drzwi oraz stanowi o naszym pragmatycznym sukcesie. Dla Włocha odpowiedź „Nie znam się na piłce nożnej” [*Non seguo il calcio* – dosł. Nie śledzę piłki nożnej] będzie równoznaczna z dezorientacją: nie będzie on wiedział, z kim ma do czynienia, kim jest jego rozmówca i czego się po nim spodziewać. Pytania takie jak „Której drużynie kibicujesz?” można nawet w odniesieniu do włoskiego obszaru kulturowego uznać za pewnego rodzaju rytualizmy, czyli „wyrażenia językowe stanowiące pewną całość i często używane przez rodzimych użytkowników danego języka w ramach pewnych scenariuszy (zdefiniowanych za pomocą rejestrów i parametrów) i mające w nich swoje miejsce” [Torr, Chłopicki 2000, 274].

Za sprawą takich czynników jak fale migracji, globalizacja, rozszerzanie wspólnot europejskich i Unii Europejskiej o nowe kraje członkowskie potrzeba uwzględnienia problemu wielokulturowości w dydaktyce i glottodydaktyce językowej stała się kluczowa. Zmiany w systemach edukacyjnych wymagają dopasowania treści nauczanych do coraz bardziej wielokulturowych społe-

czeństw. Zjawisko migracji jest dostrzegalne również wśród studentów filologii włoskiej na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu: z roku na rok daje się zauważyć coraz większą liczbę studentów bilingwalnych, pochodzących z rodzin polsko-włoskich, które po krótszym lub dłuższym pobycie we Włoszech zdecydowały się osiedlić w Polsce.

Biorąc pod uwagę powyższe analizy, nauczanie języków obcych połączone z edukacją kulturową i interkulturową wydaje się optymalnym rozwiązaniem, ponieważ ułatwiają one czy wręcz umożliwiają realne porozumienie się i zrozumienie rzeczywistości, z której pochodzi nasz rozmówca. Treści nauczania języka obcego powinny zatem zawierać ćwiczenia dotyczące norm kulturowych, aby umożliwić studentom porównanie ich z tymi, które obowiązują w ich kulturze, oraz kształtowanie interkulturowej kompetencji komunikacyjnej i rozumienie znaków kultury języka docelowego [Balboni 1999, 17]. Do ćwiczeń takich mogą być z powodzeniem wykorzystywane materiały prasowe zawierające frazeologizmy z pola leksykalnego JEDZENIE, jak np. włoskie kroniki piłkarskie.

Na przykładzie przeanalizowanego materiału można zaobserwować istotę kulturowej specyfiki znaczeń zakodowanych w omówionych leksemach. Celem artykułu było przede wszystkim wskazanie na konieczność uwzględniania kontekstu kulturowego w glottodydaktyce. Obrazowe używanie języka i metafora jedzenia funkcjonująca w języku piłki nożnej w wielkiej różnorodności wyrażen w włoskim obszarze kulturowym ilustrują fakt, że „słownictwo jest bardzo czułym wskaźnikiem kultury” [Sapir 1978, 62]. Metafora jest także „centralnym składnikiem codziennego posługiwania się językiem, a co więcej, wpływa na nasz sposób postrzegania, myślenia i działania” [Krzeszowski 1988, 6]. Obserwujemy to na przykładach takich jak *brodino* i *mozzarella*. Ponadto omówione frazeologizmy pokazują, iż „Forma językowa bywa (...) mniej lub bardziej umotywowana naszym doświadczeniem zmysłowym” [Krzeszowski 1988, 8]. I tak np. przyjemne doznania smakowe związane z czekoladą owocują konceptualizowaniem dokładnego podania, idealnego dogrania piłki jako słodki prezent, coś miłego. Uwalniają się konotacje SŁODKI SMAK ⇒ PRZYJEMNOŚĆ. Widzimy tutaj związek pomiędzy doświadczeniem cielesnym a postrzeganiem siebie i świata, a język odzwierciedla system pojęciowy użytkowników.

W mojej opinii niewiele jest prac i badań z zakresu nowszej włoskiej frazeologii, dotyczących aktualnej sytuacji, w szczególności zaś frazeologii publicystycznej powstałej i powstającej w związku z pojawieniem się nowych mediów. Z obserwacji wynika, iż np. w serwisach informacyjnych – wiadomościach korespondentów z zagranicy elementy odnoszące się do kultury, realiów danego kraju tłumaczone są często literalnie i dość niefortunnie. Zatem rolą wykładowcy podczas zajęć z przekładu prasowego lub tłumaczenia dywulgacyjnego jest również uczulenie studentów, by nie obawiali się sięgać po ekwiwalenty funkcjonalne, gdyż nie stanowi to w żadnym razie gorszego

pragmatycznie wyboru. Wręcz przeciwnie, dowodzi on świadomości braku symetrycznej struktury w języku docelowym.

Pomimo iż analizie poddano niewielki skrawek włoskiej rzeczywistości językowej, na podstawie omówionych przykładów możemy także zaobserwować kulturotwórczą rolę jedzenia oraz sposób konceptualizowania Włochów i wagę pola leksykalnego JEDZENIE we współczesnej włoszczyźnie. Jak najbardziej aktualne zdaje się zatem stwierdzenie Edwarda Sapira [1978, 89], że „Język to symboliczny przewodnik po kulturze”.

Jak wynika z poczynionych uwag, już sam wybór metafor jest znaczący, gdyż „z wielu konwencjonalnych (...) używamy takich, a nie innych one bowiem najlepiej odpowiadają naszym poglądom i naszemu sposobowi bycia” [Krzeszowski 1988, 8-9].

W kontekście zaś frazeodydaktyki należy mówić o nauczaniu języka i kultury języka obcego, zajęcia powinny nosić taką właśnie nazwę. Brak znajomości kultury studiowanego języka lub niewielka jej znajomość uniemożliwiają realizację wielu celów pragmatycznych, które stawiamy sobie, zaczynając uczyć się danego języka. Pomimo to nauczanie języka i kultury języka obcego nie jest w naszym kraju oczywiste i powszechne, by się o tym przekonać, wystarczy skonsultować programy studiów na polskich uczelniach wyższych.

Bibliografia

- Balboni Paolo. 1999. *Parole comuni, culture diverse. Guida alla comunicazione interculturale*. Venezia: Marsilio.
- Beccaria Gian Luigi. 2004. *Dizionario di linguistica e di filologia, metrica, retorica*. Torino: Einaudi.
- Drzymala Piotr. 1989. *Fraseologia italiana. Piccola scelta delle espressioni e dei sintagmi verbali per studenti. Fraseologia włoska. Mały wybór zwrotów i syntagm czasownikowych dla studentów*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Drzymala Piotr. 1993. *Fraseologia italiana. Słowniczek frazeologiczny włosko-polski*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Dziamska-Lenart Gabriela, Fliciński Piotr. 2016. *Nowa frazeologia publicystyczna*. „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” nr 31: 11-25.
- Godzich Anna. 2020. *O trudności w tłumaczeniu na język polski nowej frazeologii kulinarnej na przykładzie włoskiej kroniki piłkarskiej*. „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu” nr 15 (w druku).
- Krzeszowski Tomasz. 1988. *Wstęp do wydania polskiego*. W: *Metafory w naszym życiu*. Red. Lakoff G., Johnson M. Warszawa: PIW: 5-18.
- Lewandowski Marcin. 2009. *Metaphors from Other Sports in the Language of Soccer – Evidence from English and Polish*. „Język, Komunikacja, Informacja” nr 4: 29-48.
- Lewandowski Marcin. 2010/2011. *The Rhetoric of Violence in Polish and English Soccer Reporting*. „Język, Komunikacja, Informacja” nr 5: 87-99.
- Lewandowski Marcin. 2012. *Football is not only war. Non-violence conceptual metaphors in English and Polish soccer language*. W: *Sprache und Fußball im Blickpunkt lin-*

- guistischer Forschung*. Red. Taborek J., Tworek A., Zieliński L. Hamburg: Verlag Dr. Kovač: 79-95.
- Lewandowski Marcin. 2013. *The Language of Football: an English-Polish Contrastive Study*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Mazanek Anna, Wójtowicz Janina. 2004. *Idiomy polsko-włoskie. Fraseologia idiomatica polacco-italiana*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN.
- Meisels Wojciech. 2001. *Podręczny słownik włosko-polski / Dizionario pratico italiano-polacco*. T. 1: A-Ó. T. 2: M-Z. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Miodunka Władysław. 1980. *Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania*. Warszawa-Kraków: PWN.
- Müldner-Nieckowski Piotr. 2003. *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Świat Książki.
- Nowowiejski Bogusław. 2014. *Zróżnicowanie polskiej leksyki sportowej (między specjalistyczną terminologią a słownictwem potocznym i środowiskowym)*. „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” nr 28: 109-124.
- Pronińska Aleksandra. 2005. *Principi teorici della compilazione del dizionario fraseologico italiano-polacco*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Rosłoń Marcin. 2011. *Mowa trawa. Słownik piłkarskiej polszczyzny*. Wrocław: Bukowy Las.
- Salwa Piotr, Szleszyńska Małgorzata. 1993. *Wybór idiomów włoskich*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Sapir Edward. 1978. *Kultura, język, osobowość. Wybrane eseje*. Warszawa: PIW.
- Skuzia Sylwia. 2010. *Kobieta: matka, córka, panna, żona, teściowa, synowa i wdowa w przysłowiaach polskich i włoskich*. Brzeźnia Łąka k. Wrocławia: Poligraf.
- Sosnowski Roman. 2012. *Appunti sulla lessicografia bilingue italiano-polacca. Problemi e sfide nel Terzo Millennio*. W: *L'italiano e l'Italia del Terzo Millennio: uno sguardo dalla Polonia*. Red. Jamrozik E., Miłkowska-Samul K. Warszawa: SWPS-Lingo: 51-64.
- Sułkowska Monika. 2005. *Od stóp do głów, czyli o częściach ciała i jego atrybutach. Polsko-francusko-hiszpańsko-włoski słownik wyrażen*. Oprac. Trybisz M. Zielona Góra: Kanion.
- Sułkowska Monika. 2017a. *Frazeotranslacja oraz jej znaczenie w kształceniu i doskonaleniu tłumaczy*. „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu” nr 12: 341-353.
- Sułkowska Monika. 2017b. *L'elemento dell'acqua nei fraseologismi italiani e polacchi: studio comparativo*. W: *I quattro elementi nella lingua, nella letteratura e nell'arte italiana e polacca. Approccio interdisciplinare e interculturale*. Red. Kwapisz-Osadnik K. Katowice-Florence: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego - Franco Cesati Editore: 345-356.
- Sułkowska Monika. 2018. *Linguistique contrastive et phraséologie appliquée*. „Linguistica Silesiana” nr 39: 301-314.
- Sułkowska Monika, Marcol-Cacoń Lucyna, Pastucha-Blin Agnieszka. 2019. *Fraseologia somatyczna w ćwiczeniach*. T. 3: *Język włoski*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Szemberska Anna. 2009. „*Il calcio è una metafora della vita*” (Jean Paul Sartre). *Metafora nel linguaggio della cronaca di calcio italiana nei quotidiani a stampa e on line*. „Studia Romanica Posnaniensia” nr 36: 127-137.
- Szemberska Anna. 2012a. *Le cronache calcistiche nella stampa sportiva italiana. Lingua, stile, retorica*. „Lingua italiana d'Oggi” nr 9: 113-146.
- Szemberska Anna. 2012b. *War story and love story. Komplementarne metafory w języku piłki nożnej*. W: *Nowe zjawiska w tekście i komunikacji*. IV: *Metafory i amalgamaty*

- pojęciowe*. Red. Cichmińska M., Matusiak-Kempa I. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski: 283-290.
- Szemberska Anna. 2014. *Język piłki nożnej w polskim dyskursie publicznym na przykładzie magazynu informacyjnego „FAKTY TVN”*. W: *Culture and creativity in discourse studies and foreign language pedagogy*. Red. Wąsikiewicz-Firlej E., Lankiewicz H., Szczepaniak-Kozak A. Piła: PWSZ: 307-317.
- Szerszunowicz Joanna. 2009. *Kolokwialne emocjonalizy frazeologiczne z komponentem onomastycznym w ujęciu konfrontatywnym (na materiale frazeologizmów polskich, angielskich i włoskich)*. W: *Rejestr emocjonalny języka*. Red. Wojtczuk K., Machnicka V. Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej: 217-225.
- Szerszunowicz Joanna. 2010. *Związki frazeologiczne opisujące objawy gniewu w języku polskim i włoskim. Analiza kontrastywna*. „Białostockie Archiwum Językowe” nr 10: 319-339.
- Szerszunowicz Joanna. 2017. *Linguo-Cultural Aspects of Recent English Phraseological Borrowings in Polish*. W: *Fraseologia e Paremiologia. Passato, presente, futuro*. Red. De Giovanni D. Milano: FrancoAngeli: 396-377.
- Taborek Janusz. 2012. *The language of sport: some remarks on the language of football*. W: *Informed teaching – premises of modern foreign language pedagogy*. Red. Lankiewicz H., Wąsikiewicz-Firlej E. Piła: PWSZ: 239-255.
- Tokarski Ryszard. 1993. *Słownictwo jako interpretacja świata*. W: *Współczesny język polski*. Red. Bartmiński J. Wrocław: Wiedza o kulturze: 335-362.
- Torr Guy, Chłopicki Władysław. 2000. *Problemy w tłumaczeniu rytualizmów*. W: *Językowy obraz świata i kultura*. Red. Dąbrowska A., Anusiewicz J. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego: 271-282.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*. 2003. Red. Dubisz S. T. 1-4. Warszawa: PWN.
- Wielki słownik włosko-polski / Grande dizionario italiano-polacco*. 2001. Red. Jamrozik E., Cieśla H., Kłos R. T. 1: *A-E* / Vol. 1: *A-E*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Wielki słownik włosko-polski / Grande dizionario italiano-polacco*. 2002. Red. Cieśla H., Jamrozik E., Sikora-Penazzi J. T. 2: *F-O* / Vol. 2: *F-O*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Wielki słownik włosko-polski / Grande dizionario italiano-polacco*. 2006. Red. Cieśla H., Łopieńska I., Jamrozik E., Sikora-Penazzi J. T. 3: *P-Sezzo* / Vol. 3: *P-Sezzo*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Wielki słownik włosko-polski / Grande dizionario italiano-polacco*. 2010. Red. Sikora-Penazzi J., Łopieńska I., Cieśla H., Jamrozik E. T. 4: *Sf-Z* / Vol. 4: *Sf-Z*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Wierzbička Anna. 2016. *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Zardo Manuela. 2002. *Langenscheidt. 1000 idiomów włoskich*. Warszawa: Langenscheidt.
- Zingarelli Nicola. 2001. *Lo Zingarelli Minore. Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli*. Bologna: Zanichelli.
- www.gazzetta.it